

20. YY. TÜRK AYDINLANMASI

Gündelik telaşlardan biraz uzaklaşıp insanlığın serüvenine ve bu serüvende bilginin yerine baktığımızda karşımıza çıkacak manzaranın tam ortasında siyasi güç ile bilgi ve sanatın iç içeliği olacaktır. Bilgi, değer gördüğü yerde konaklayan ve konakladığı yeri bayındır hâle getiren bir büyük güçtür. Bu gücün farkında olan siyaset adamları bilgiye büyük önem vermişler, bilginleri de baş tacı yapmışlardır. Bizim tarihimiz de destanlar çağındaki Oğuz Kağan'ın yanında bulunan İrkıl Ata'dan beri bunun örnekleriyle doludur. Tarihteki Doğu devletlerinde görülen vezirlik kurumu, adeta bilgelik makamıdır. Devletlerin güçlenmesi ve büyümesi devlet başkanıyla olduğu kadar bilge vezirlerle de ilgilidir. İleri Kağan'ın yanındaki Bilge Tonyukuk, Melikşah'ın yanındaki Nizamülmülk vb. bu bilgelik makamının hakkını veren, toplumu ve devleti yücelten insanlardır.

Bilgi, değer gördüğü yerde konaklar ve kendisine değer verilmediğini hissettiği anda da değer göreceği yere göçer. Tarih bunun örnekleriyle doludur. Tarihte gördüğümüz bütün siyasi mücadelelerin sonucunu belirleyen şey, tarafların bilgi zenginlikleri ve onu kullanma becerileri olmuştur, İnsanlık yaşadığı sürece de bu böyle olmaya devam edecektir.

Eski Sümer'i bugün bile ilgi çekici kılan ve hâlâ insanların merakını cezbeden şey, onları, sahip oldukları ve yaşadıkları çağa göre çok ileri götüren bilgi zenginlikleriydi. Elbette onların çökmesi ve yok olmasına sebep de doyunlukları, aşırı güven duyguları ve yenilenmeyi ihmal etmeleriydi. Yenilenme gereğini hissettiklerinde de muhtemelen iş işten geçmişti. Tarihin kaydettiği bütün yükselme ve çöküşlerin esasında bu kadar basit bir sebebi vardır. Bilgiye saygı gösterme, bilgi üretme ve üretilen bilgiyi kullanma becerisine sahip bir toplum oluşturma.

İzleyebildiğimiz kadarıyla, Sümerlerden sonra Akdeniz havzasının farklı bölgelerini mesken tutan bilim; 8-9. yüzyıllardan itibaren İslam diyarına göçmüştür. Bu göçte hem Kuran-ı Kerim'de, hem Hadis-i şeriflerde bilginin yüce bir değer olduğunun defalarca vurgulanması ve ilk ve ikinci nesil Müslümanların büyük bir heyecanla bu iki temel kaynağı düşüncelerinin merkezine almaları yatmaktadır. Devrin İslam bilginleri, hiçbir kıskançlık göstermeden ve komplekse kapılmadan, büyük bir ileri görüşlülükle eski çağların bilgi birikimini önemli ölçüde barındırmakta olan Eski Yunan'a ait hemen bütün eserleri Arapçaya çevirmişler ve o tecrübeleri tabiri caizse İslam'a mal etmişlerdir. Orta çağ İslam bilginleri, Eski Yunan'dan aldıklarını özümsemişler, kendi emeklerini ve birikimlerini bununla yoğurmuşlar ve insanlığa yepyeni bir medeniyet sunmuşlardır.

Doygunluk, durgunluk ve yenilenememe dolayısıyla gerileyen Doğu'nun aksine, İslam birikimi, Endülüs üzerinden Avrupa'ya taşınmış ve bilginin yeni durağı Avrupa olmuştur. Avrupa'yı mesken tutan bilgi birikimi, buradaki bilginlerin çabalarıyla daha da gelişmiş ve Avrupalıların karakterinden katkılar alarak yeni bir medeniyetin oluşmasına yol açmıştır.

Bilgiyi kullananlar, medeniyetlerini oluştururken millî karakterlerini de katarlar. İslam'ı esas alarak insan esaslı gelişen Doğu medeniyeti ile Batı medeniyetinin temel farkı, ikincisinin gücünün yettiği herkesi sömürmesi, kendinden olmayarı kendileştirme çabası ve kendileştiremediğini de yok etmeyi doğal bir hak olarak görmesidir. Bu durum, Batı toplumlarının "millî" karakterleriyle ilgilidir.

İslam medeniyeti ve dolayısıyla İslam toplumları hem bilgi, hem de siyasi olarak güçten düştükten sonra Batı karşısında sürekli bir gerileme dönemi başladı. İslam toplumları dendiğinde çoklu bir ifade, söz konusu, ancak tarihçe sabittir ki 11. yüzyıldan itibaren İslam ile Türk özdeş olmuştur ve siyasi güç olarak İslam dünyasında Türklerden başka bir halkın varlığından söz edilemez. Eğer bugün de bir İslam medeniyetinden ya da Batı karşısında durabilecek bir İslam gücünden söz edilecekse bu güç, ancak ve ancak Türkler olacaktır. Çünkü bu tarihi tecrübe yalnızca Türklerde vardır.

Türkiz dergisi bu sayısını 20. yüzyıl Türk aydınlanmasına ayırdı. 20. yüzyıl başında Türk dünyasında görülen bilim ve siyasetle ilgili faaliyetler bütün Türk dünyasının yaşadığı zelil ve zebun duruma isyan niteliği taşır. Batı dünyası, bilhassa 19. yüzyıldaki ilmî gelişmelere dayandırdığı siyasetiyle bütün dünyayı yutma hevesine kapılmıştır. Bu arzuyla sağa sola saldıran Batılılar, kendilerine direnenleri yok etmekte bir beis görmemekte ve kendisinin "üstün insan" olarak yaratıldığına inanmaktadır. Böyle inandığı için kendinden olmayanları insan biçiminde yaratılmış mahlûklar olarak görür ve onları kendisine benzeterek iyilik yaptığına, yani insan seviyesine çıkardığına inanır, buna direnenleri ise hiç tereddütsüz yok eder. Nitekim Kuzey ve Güney Amerika yerlileri bugün yok denecek durumdadır. 30-40 yıl Fransa hâkimiyetinde kalan Kuzey Afrika'nın bu kadar kısa bir zamanda dili değişmiş, ancak 1000 yıl 500 yıl, 400 yıl Türk hâkimiyetinde yaşayan bütün halklar, hâkimiyet kalktıktan sonra bütün vasıflarıyla capcanlı ortaya çıkmışlardır.

Bilindiği üzere Osmanlı, Avrupa karşısında yenilgiler almaya başladıktan sonra hem devlet sisteminde hem toplumda birtakım değişiklikler yapma gereği duydu ve bunlara yenileşme hareketleri denildi. Bu durum, dünyanın gidişini anlamış olmak demektir, ancak bütün tedbirlere rağmen cihan devleti dağılmaktan kurtulamadı, çünkü tedbir alınmakta ya geç kalınmıştı ya da alınan tedbirleri uygulayacak olan devlet adamları durumun vahametini idrak edememişlerdi. Devlet, meselenin temelinde eğitim olduğunu kavramıştı, ancak 20. yüzyılın başında bile medrese hocaları ve öğrencileri; Arapça ve Farsçada olduğu gibi Türkçede de bir fiil çekimi olabileceğini kabul edemiyorlardı. Yani temel eğitim kurumu olan medreseler bütünüyle işlevsiz hâle gelmişlerdi.

Türk aydınlanmasının İstanbul, Kazan ve Kırım olmak üzere üç merkezi vardır ve dikkat edilirse bunların üçü de coğrafi olarak Avrupa ile yakın ve sürekli ilişki halindeki yerlerdir. Yani nasıl ki Avrupa, İslam'ın bilgi birikimini kendisine en yakın, hatta kendisinin parçası olan Endülüs ve Sicilya üzerinden aldıysa, geri dönüş de aynı şekilde coğrafi bakımdan yakın bölgeler üzerinden olmuştur. Bu yüzden bu üç merkez öncelikle ve özellikle değerlendirilmiştir.

Kazak Türkleri ile ilgili 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarındaki kaynaklar sürekli "Tatar Mugalimler"den bahseder. Yani Türkistan coğrafyasının bilgilenme kaynağı olarak Kazan ve Ufa'yı eski kaynak olarak da Buhara medreselerini görürüz.

Kırım ve Gaspıralı İsmail Bey, başlı başına ateşi çok gür bir ocaktır ve milyonlarca kilometrelik Türk dünyasını bir başına aydınlatmaya çalışmakta ve bunda da başarılı olmaktadır. Bir insanın tek başına neler yapabileceğine tarihimizin gösterebileceği en büyük örnek Gaspıralı İsmail Bey'dir.

Azerbaycan; hem Kırım'dan, hem de İstanbul'dan beslenir ve aydınlanmanın çok önemli merkezlerinden biri durumuna yükselir.

Özbek ve Uygur Türklüğü de İstanbul, Kırım ve Kazan kaynaklı beslenir ve direnmelere rağmen Özbek ve Uygur ülkelerinde de büyük bir faaliyet görülür.

20. yüzyıl başında büyük bir heyecan ve istikbal ümidiyle yürütülen bu faaliyetler; hem çarlık Rusya'sı, hem de komünist Rusya tarafından çok kanlı bir biçimde bastırılır. Avrupalının kendine benzetemiyorsan yok et siyaseti İdil-Ural, Kırım, Kafkasya ve Türkistan ile Sibiryaya coğrafyasında Ruslar eliyle Türklere uygulanır, halklarına yol gösterme bilgi ve gücüne sahip binlerce Türk aydını korkunç bir biçimde yok edilir. Bu insanların bir kısmı önce öldürülür sonra mahkeme edilirler, kurşuna dizilenlerin ailelerinden kurşun paraları tahsil edilir... Yüzlerce örneği olan bu olaylar bugün "Kızıl Kırgın" diye anılan aydın kıyımıdır.

Binlerce insanın hayatını feda etmesinin sonucunda batı Türklüğü devletini kurmayı başarabildi, ancak diğer Türk boyları bunu başaramadılar, fakat verilen mücadeleye de boşa gitmedi ve hep hafızalarda yaşadı. Bugün var olan Türk devletleri ve özerk bölgeler biraz da bu büyük şehitlerin sayesinde.

Allah cümlesine rahmet eyleye.